

RAD IVANA PAŠTRIĆA NA IZDAVANJU GLAGOLJSKIH LITURGIJSKIH KNJIGA

Ivan GOLUB, Zagreb

U redakciji Ivana Paštrića¹ izdao je Zbor za širenje vjere u Rimu glagoljski misal (1706) i glagoljski brevijar (1688). Donosimo izvještaj o nekim tragovima Paštrićeva rada na izdavanju glagoljskih liturgijskih knjiga, što su se sačuvali u Paštrićevoj ostavštini.

1. *U doba pripravnih radova* za tiskanje glagoljskog brevijara mogla bi spadati Paštrićeva »Zbirka raznih dokumenata koji se tiču tiskanja ilirskog misala i brevijara 1638—1646« — Raccolta di documenti vari riguardanti la stampa del Messale e del Breviario Illirico; Atti della S. Congregazione di Propaganda fide, Decreti, Lettere; Ani 1638—1646. Iz te Paštrićeve Zbirke koja ne nosi nadnevka kad je sastavljena, očito je da se Paštrić informirao preko dokumenata o Levakovićevu radu oko tiskanja glagoljskih liturgijskih knjiga. Rukopis Paštrićeve Zbirke dokumenata nalazi se u Vatikanskoj knjižnici u Fondo Borgiano, volumen 483, f. 22—27.

2. *U doba samog tiskanja* glagoljskog brevijara izradio je Paštrić izvještaj o tekućem radu na tiskanju glagoljskog brevijara. Izvještaj nosi nadnevak 3. studenoga 1687. i

¹ Možda je na mjestu da spomenem kakve je naravi moj prilaz temi »Rad Ivana Paštrića na izdavanju glagoljskih liturgijskih knjiga«. Ne dolazim od glagoljice na Paštrića nego od Paštrića na glagoljicu. Radeći na Paštriću, našao sam arhivske materijale koji predstavljaju trag Paštrićevih glagoljskih zanimanja. Ovim priopćenjem želim izvijestiti o tim materijalima. Što se tiče mojih radova na Paštriću, to su ovi: *Ivan Paštrić*, Prinosi za životopis Ivana Paštrića (1636—1708), Poljički zbornik I, Zagreb 1968, str. 205—230; *Ivan Paštrić (1636—1708)*, akademik »Arkadije«, Marulić — hrvatska književna revija 1 (1968), br. 2, str. 96; *Ivan Paštrić bibličar*, Crkva u svijetu 3 (1968), br. 6, str. 89—90; *Ivan Paštrić (1636—1708)*, Kolo, časopis za kulturu i umjetnost, 7 (127) 1969, br. 10, str. 1035—36; Rukopisna ostavština Ivana Paštrića u Vatikanskoj knjižnici (Fondo Borgiano latino), Arhivski vjesnik 11—12 (1968—69), 405—427.

upućen je kard. Casanati. Vidjevši da je izvještaj prerastao u opširan elaborat, Paštrić ga je zadržao za sebe, a za kard. Casanatu napravio je kraći. Izvornik duljeg izvještaja nalazi se, možda, u Knjižnici Urbanova zavoda za širenje vjere u Rimu, a prijepis u Naučnoj biblioteci u Zadru: Ms. 521, f. 11—15v.

Paštrić izvješćuje kard. Casanatu o tijeku radova na tiskanju brevijara, koje naziva »reimpressione«, ponovno tiskanje, brevijara što ga je Levaković bio 1648. priredio. Problem predstavljaju novi oficiji svetaca, nastali između 1648, kad je izdan Levakovićev brevijar, i 1687. kad se tiska novo izdanje Levakovićeve brevijara. Paštrić je mišljenja da bi bilo najbolje da se novi oficiji unesu na odgovarajuća kalendarsko-rubricistička mjesta u brevijaru što se ponovno tiska. Budući da to nije moguće, ne preostaje nego da se novi oficiji stave kao dodatak Levakovićevu brevijaru. U tom kontekstu Paštrić govori o nekom učenom prevodiocu (»il dotto traduttore«), koji je podnio, valjda Casanati, prijevod oficija, za koji Paštrić bilježi: »Način (la maniera) dostavljenih oficija ne podudara se s drugim [oficijima] koji su tiskani, niti u pravopisu, niti u riječima, niti u oblicima [formole], budući da je koncipiran samo na način što ga upotrebljavaju Dalmatinci u prevođenju latinskih knjiga, ili s drugog jezika na ilirski. Možda je prevodioca ponukalo da postupi na taj način to što je vidio evandjelja i poslanice tiskane na taj način talijanskim slovima a ilirskim jezikom te poznavanje da ovaj dijalekt izvrsno upotrebljavaju izvrsni pisci kako za poeziju tako za prozu u duhovnoj, svjetovnoj i indiferentnoj materiji, [te] iskustveno uočenje, da ilirski brevijar ne izlazi iz Dalmacije, Hrvatske i Istre, i da se ne razumije dobro govor na kojem je tiskan, tako da ga u recitiranju oni svećenici preinačuju (alterano) u ščavet (Schiavetto), kako oni kažu — učinilo je da se vjeruje da je uputnije stavljati riječi i formule što ih razumiju Dalmatinci . . . Konačno, budući da je ilirski dijalekat, na kojem je bio tiskan brevijar, partikularni dijalekat, zašto da se pretpostavlja onom [dijalektu] Bosne, Dalmacije i Hrvatske, koji zahtijeva prednost? To su, čini se, mogli biti razlozi koji su mogli navesti učenog prevodioca da se po izboru, a ne zbog neznanja, posluži načinom koji je njemu odgovarao.«²

Na to Paštrić replicira. Ako se uzme dalmatinski dijalekat, onda treba prema njemu ujednačiti i ostali dio brevijara. Neumjesno bi bilo kad bi u čitavu brevijaru stajalo za »doppio« »sugùb«, a u dodatku brevijara »dvostruk«, ili u čitavu brevijaru »den«, a u dodatku

² Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521.

»dan«. Nabrojivši još nekoliko primjera, Paštrić zaključuje: »O tutto in un modo o tutto in altro«. Onaj koji je imao ljubavi da prevede dio (dodatak?) na dalmatinski, trebao bi tome prilagoditi i ostali dio brevijara, primjećuje Paštrić. Zatim dosta dokumentirano izvješćuje o tijeku (navodeći točno datume) rada Metodija Terleckog, biskupa iz Helma, na reviziji Levakovićeve brevijara (iz 1648). Potom razlaže zašto je u bogoslužne knjige uzeo dijalekat vrlo sličan rutenskom (ukrajinsko-crkvenoslav.): »Jer je među svim ilirskim dijalektima rutenski najstariji«. ³ Veli da je to jednom bio zajednički jezik svim Ilirima, tj. Slavenima kako to tvrdi »Dubravio Vescovo Olomucense nella sua Istoria di Boemia al lib. 1, pag. 3 dell' edit. del. 1551«.

3. *Nakon što je tiskan glagoljski brevijar* koncem 1688. započnje Paštrić radnju:

De Missalis, Breuiarij Illyrici | Romani | et similium diuinorum officiorum | Origine, character, continuatione, scriptione | impressione, usu et locis, ac modo | intelligendi scripta, et impressa | officiaque noua uertendi. | Opus | in gratiam, decus, utilitatem tum Nationis Illyricae in Dalmatia | tum praecipue Cleri Glagolitarum concinnatum | à Joanne Pastritio Dalmata | Spalatensi | Philosophiae ac Sacrae Theologiae Doctore, et in Collegio | de Propaganda Fide Sacrae Theologiae Polemicae seu Dogmaticae Lectore | inchoatum ab anno 1688 circa finem | absolutum.⁴

Vrlo *krnj* koncept ove Paštrićeve radnje nalazi se u Vatikanскоj knjižnici (Borg. lat. 493, f. 13—29). Dijelom su se njime koristili V. Jagić (Glagolitica II, sv. 38, Beč 1890, str. 59—62) i Jelić (Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum, Krk 1906; saeculum XVII, str. 61—62, 70—75). *Cjelovit* tekst nalazi se, čini se, u Biblioteci Urbanova zavoda za širenje vjere u Rimu. Ne potpun *prijepis*, napravljen prema cjelovitu tekstu, nalazi se u Naučnoj knjižnici u Zadru (Ms. 521, f. 1—15v).

Djelo je, kako se vidi iz samog naslova, započeto koncem 1688. Nakon riječi »absolutum« što dolazi na kraju naslova, ne dolazi nadnevak. Najviši datum što se u tekstu radnje spominje jest 16. travnja 1700. Paštrić se dakle ovom radnjom bavio dvanaest godina, ako ne i više. Kako se iz naslova radnje razabire, Paštrić ju je zamislio kao neku vrst »sume«, odnosno priručnika o glagoljskim bogoslužnim

³ Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521, str. 15.

⁴ Vatikanska apostolska biblioteka, Borg. lat. 493, f. 13.

knjigama, tj. o glagoljskom bogoslužju, koji ima služiti ilirskoj naciji u Dalmaciji i onima koji će kasnije raditi na izdavanju glagoljskih bogoslužnih knjiga. Paštrić je razdijelio svoje djelo u devet glava:

1. Porijeklo ilirskog rimskog misala i brevijara.

2. Tko je začetnik ilirskog pisma, kako onog koje se zove ćirilsko, tako onog koje se zove pismom sv. Jeronima; i zašto je rimski brevijar pisan i prozvan pismom sv. Jeronima.

3. Koja se mjesta služe i koja su se služila ovakovim misalom i brevijarom.

4. Koje su starosti rukopisni ilirski misali i brevijari pisani takvim (Jeronimovim) pismom.

5. Kako se može čitati (misal i brevijar) i kako razumjeti njihov red...

6. Kad se prvi put počeo tiskati ilirski rimski misal i brevijar? Koliko puta je tiskan?

7. Da li je jezik misala i brevijara običajni jezik — *lingua usualis* ili književni jezik — *lingua litteralis*? Može li se za nj reći da je rutenski?

8. Da li je bolje i za samu Dalmaciju vrednije i korisnije obavljati božanske hvale i crkvene službe »*dialecto Dalmatica usuali an litterali*« (uobičajenim dalmatinskim govorom ili književnim).

9. U ovoj glavi govori Paštrić o načinu čitanja i pisanja (glagoljskog) pisma, te o načinu učenja književnog dijalekta (*dialectus litteralis*). Poglavlje ima devet dijelova:

Prvi dio: Pismo kojim se služi ilirska nacija u tisku i pisanju: latinica, ćirilica, bukvice...

Drugi dio: Deklinacije imenica muškog, ženskog i srednjeg roda, pridjevnih brojeva i iznimaka, i to latinicom, rutenski bukvicom i dalmatinski. Podrijetlo i oblikovanje deklinacija.

Treći dio: Razne vrste zamjenica.

Četvrti dio: Konjugacija aktivnih glagola na: *ati, eti, iti, oti, uti* itd., zatim pasivnih glagola i iznimaka.

Peti dio: Deklinacija participa...

Šesti dio: Nabranje prijedloga po vrstama s dativom, s akuzativom, s ablativom, s akuzativom i ablativom.

Sedmi dio: Izlaganje i oblikovanje veznika i priloga.

Osmi dio: Gramatička vježba u lekciji Novog zavjeta koja je zajednička ilirskom brevijaru i rutenskom Novom zavjetu.

Deveti dio: Ilirski rječnik iz brevijara i rutenskog Novog zavjeta.⁵

Paštrić je, dakle, zamislio gramatiku i rječnik »književnog ilirskog jezika«, naime, jezika glagoljskih bogoslužnih knjiga.

U autografskom *conceptu* ovog Paštrićeva, ako se tako smije reći, enciklopedijski zamišljenog djela o glagoljskom bogoslužju, nalaze se samo prve tri glave. U *prijepisu* se nalaze ulomci iz drugih glava (Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521). Ograničujemo se na to da izvijestimo kratko o sadržaju prvih dviju glava, koje govore o porijeklu glagoljskih bogoslužnih knjiga te o ćirilskom i glagoljskom pismu.

U *uvodnom dijelu* svoje »glagoljske sume« izvješćuje Paštrić o svom radu na tiskanju glagoljskog brevijara. Pošto se nije našao u Splitu nitko tko bi preuzeo redigiranje glagoljskog brevijara, na njega je to palo, premda se tome opirao. Pismo zvano pismom sv. Jeronima znao je kao dječak, ali napustivši domovinu, zaboravio ga je. Trebalo ga je ponovno učiti. Prevrnuo je razne rukopisne brevijare i — kako piše Paštrić: »Našao sam tolike retke posute pogreškama, i u pravopisu i u gramatici, da mi se stomak prevraćao, i nigdje nisam zapazio bolje oblikovan način govora nego u brevijaru tiskanom u tiskari Sv. Kongregacije za širenje vjere 1648; mnogu i vječnu slavu zaslužuje onaj odličan muž otac Rafael Levaković Hrvat...: neizmjeran je naime trud podnio prevevši gotovo čitav rimski brevijar... te svugdje, što je divno, držeći vlastitost riječi i gramatiku književnog govora (*litteralis locutionis*).«⁶ Kako se jezik brevijara podudara s jezikom Rutena, veli Paštrić o svom radu, da je pri priređivanju glagoljskog brevijara konzultirao dvojicu svojih studenata Rutena, vještih svome jeziku. Svojim radom je, veli Paštrić, utro put, možda ne baš izravan budućim izdavačima glagoljskih bogoslužnih knjiga i tako bio domovini od koristi.

⁵ Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521, f. 3—3v.

⁶ *Miror sane tot saeculis squaluisse nostras regiones in praecipuo coronae nostrae radio, nempe in litterali dialecto. Quoties enim antiqua manuscripta pervolvi Breviaria, tot erroribus compersas lineas, et in orthographia, et in grammatica reperi, ut stomachum mihi moverit, nullibique meliorem loquendi formulam, quam in impresso Breviario Romae in Typographia Sac. Congreg. de Prop. Fide 1648. conspexi; multamque ac aeternam gloriam mereatur vir ille eximius P. Raphael Levacovich Chroata Ord. S. Francisci de Observantia merito ad Achridanum Archiepiscopatum erectus; immensum enim laborem subiit in vertendo fere toto Breviario Romano et fere magna ex parte Missali, et ubique quod mirum est servando proprietatem vocabulorum et grammaticam litteralis locutionis* (Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521, f. 2).

Nakon tih uvodnih misli prelazi Paštrić na *prvo poglavlje* svog djela. U tom poglavlju on raspravlja o porijeklu ilirskog rimskog brevijara. Solunska braća Ćiril i Metod, grčkog obreda i jezika, rimske pak vjere, donijeli su evanđelje Avarima i drugim barbarskim narodima zvanim zajedničkim nazivom Slaveni tj. Slavni (Slavos id est Gloriosos). Njihov kralj Svatopluk htio je da narod primi latinski obred, car (bizantski) je pak htio kralja od toga odvratiti i pridobiti ga za grčki obred. Jedni su primili latinski obred od Svete Braće, druge su Grci privukli na svoj obred. Jedni i drugi su međutim uzeli u bogoslužje slavenski jezik, drugog naime jezika nisu znali: »Unico idiomate illa gens utebatur; ideoque dicti non tantum Slavi a Slava seu gloria, sed Slovini a Slovo seu Sermo, quia eiusdem sermonis omnes erant«.⁷

Ilirski rimski brevijar, veli Paštrić, ima svoj početak pod Ćirilom i Metodijem u Moravskoj. Paštrić govori potanko o radu Svete Braće; govoreći o »ilirskom« brevijaru, govori o ilirskim pokrajinama. Pri tom navodi odakle crpe podatke: Dubravius Olomucensis; Joannes Thomas Peschina de Czechorod, te prijatelj Peschine Acsamitek de Kronenfeld, s kojim je Paštrić bio u osobnoj vezi; Robertus Papafava, pisac djela »De situ Carniolae, Carinthiae, Stiriae, atqve Epeiri et Regionum Illiryco Finitimarum Disquisitio« (Rim 1656); djelo je nastalo prigodom svetojeronimskog spora o pravu pripadnika Kranjske, Koruške i Štajerske na ustanove Sv. Jeronima u Rimu. U sporu su sudjelovali na jednoj strani Juraj Križanić, na drugoj Jeronim Paštrić, brat Ivanov. Da je i Ivan Paštrić bio tada obaviješten o svetojeronimskom sporu i o provincijama Ilirika, vidi se iz toga što je napisao za Papafavinu knjigu epigram o Papafavinoj zasluži za utvrđenje granica Ilirika.

Spomenimo da je na rubovima Paštrićeve koncepta uz poglavlje o porijeklu ilirskog misala i brevijara netko 1768. pripisao ovo: »Veleučeni opat Paštrić bio bi izveo druga učena razmišljanja, da je poznao manuskript Rafaela Levakovića«.⁸ Pripisivač navodi zatim

⁷ Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521, f. 5.

⁸ 1768. Il dotissimo Abbate Pastrizi avrebbe fatte altre erudite riflessioni, se avesse avuta notizia del MS. del P. Rafaelo Levacovich Arcivescovo d'Acrida Traduttore del Breviario Slavonico idiomate; MS. da Monsignore Caraman Arcivescovo di Zara riportato nella sua Opera appologetica al Messale Slavonico da lui corretto con esattezza desiderabile; e conservato nell'Archivio della Propaganda; MS. confrontato nell' 1754 coll' originale del Breviario Levacovich nella Vaticana Biblioteca ed autenticato dall'ora defonto Monsignore Simonio Assemani Custode della Biblioteca medesima; MS. in fine oggi giorno conservato da detto Monsignore Caraman arcivescovo di Zara (Vatikanska biblioteka, Borg. lat. 493, 22—22v).

ulomak iz Levakovićeva manuskripta. Toliko o prvoj glavi Paštrićeva djela »De Missalis, Breviarij Illyrici Romani et similium divinorum officiorum origine...«.

U *drugoj glavi* spomenutog djela govori Paštrić o ilirskom pismu: latinskom, ćirilskom i jeronimovskom. Grci Ćiril i Metod, piše Paštrić, uvodili su rimski obred; Grci su međutim neke pridobili za grčki obred. Budući da su pripadnici i jednog i drugog obreda bili istog govora [slavenskog], Ćiril je jednima i drugima dao grčko pismo uz neke preinake i uvećanja: za grčki obred s ovim, za rimski obred s onim preinakama. Prvo pismo nazvano je po autoru *ćirilica*, drugo se počelo nazivati jeronimovskim pismom, što je bez temelja.⁹ Drugo pismo se zove prema drugom i trećem slovu azbuke *bukvica*. Po četvrtom pak slovu azbuke »glagoli« svećenici i klerici koji se služe crkvenim knjigama pisanima bukvicom zovu se glagoljaši.¹⁰

U *trećoj glavi* svoje »glagoljske sume« nabraja Paštrić mjesta gdje se obavlja liturgija na staroslavenskom. Možda je umjesno da spomenemo nešto od onoga što je Paštrić zapisao o glagoljanju na ovom otoku (Krku) na kojem se upravo nalazimo: Paštrić na prvom mjestu spominje Bašku i veli da ima 40 popova glagoljaša. Zatim govori o Vrbniku. Uz Vrbnik je Paštrić dao dvije opaske, jednu o

⁹ Cum igitur idem sermo esset ad distinctionem ritus Graeci S. Cyrillus qui alias Constantinus in saeculo dicebatur (... characteres Graecos cum aliqua alteratione et multiplicatione tradidit utrisque, pro ritu Graeco eo plane modo quo Graeci nominibus tantum litterarum commutatis... Dictus est autem hic character Cyrillianus ab auctore Cyrillo, qui addidit litteras complures praeter Graecas: ibique etiam Graecam scriptionem effudisse videtur accentus dando et similia. Pro iis vero, qui Ritus Romanum sequebantur in idiomate Illyrico, easdem litteras dedit cum aliqua alteratione [nečitljiva riječ] appellationes fere eadem dicuntur, hi characteres inventi a Constantino apud Joannem VIII qui Constantinus non alius est a Cyrillo sed cum fucum [?] facere posset Constantini nomen placuit potius S. Hieronymi qui Illyricus erat, et ritus Romani, et cuius versionem ac lectionem sequebantur Illyrici asseclae ritus Romani, unde character S. Hieronymi dici coepit. Caeterum S. Hieronymum invenisse litteras ex hac appellatione autumnarunt aliqui, sed sine fundamento (Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521, f. 7v—8).

¹⁰ Primus Character ex Cyrillo Chiurilliza communiter dictus antiqua pronuntiatione y graeci per v, secundus ex secunda, et tertia littera Alphabeti dictus Bucviza, quasi Buc vi Alphabetum, sicut primas 2 litteras Graecas Alpha, et Beta habet pro origine, ita Illyrice dicitur Azbucvidarium ex Az, 2 Buc, 3 Vide. Imo quoniam Bucviza dictus Character non ab aliis Slavis utentibus Cyrilliano [characterem ?], sed a Dalmatis et Illyricis Romanis utentibus characterem et lingua Romana Presbyteri et Clerici, qui libros ecclesiasticos in tali idiomate et characterem Bucviza adhibebant a 4^a littera glagolie dicti sunt Glagolitae ab iisdem Dalmatis et aliis Illyricis Romano characterem et sermone utentibus (Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521, f. 8).

broju glagoljaša, drugu o pjevanju. Komentirajući velik broj popova glagoljaša u Vrbniku (60), veli Paštrić da postaju svećenicima kako ne bi bili uzeti na galije. A što se pjevanja tiče, Paštrić napominje: »Hic quoque cantus excellit«. ¹¹ Sutra ćemo se uvjeriti da li i za današnji Vrbnik vrijedi, što je Paštrić rekao za ondašnji Vrbnik: »Hic cantus excellit«.

Još nekoliko riječi o *devetoj i posljednjoj glavi* Paštrićeve »glagoljske sume«, koja sadrži gramatiku i rječnik. Zaustavljamo se samo na rječniku. Rječnik nosi naslov:

Dictionarium Illyricum.

Ima četiri stupca: latinski, rutenski (ćirilicom), brevijarski (glagoljicom), i dalmatinski [?].

Rječnik je nedovršen. Paštrić daje obrazloženje: »Prestao sam raditi ovaj rječnik (trud) vrlo naporan, pošto mi je gospodin Ivan Gabrijel Sparvenfeldt, Švedanin . . . pokazao obilan rječnik, najprije latinski onda slavenski, (pisan) lijepim moskovitskim pismom što ga je sam izradio«. ¹² Autor je namijenio rječnik papi; a Paštrić je svje-

¹¹ Jagić, V., *Glagolitica II*, svezak 38, Beč 1890, str. 60; Jelić, L., *Fontes liturgiae glagolito-romanae XVII saeculi*, Krk 1906, str. 72.

¹² Mi fermai dal far questo Dittionario di gran fatica dopo che il Signore Gio. Gabriele di Sparvenfeldt Svezese inviato dal Re ai Principi dall'Europa, Asia et Africa per trovar memorie della Svezia, mi mostrò da se fatto in Moscu a un copioso Dittionario prima Latino e poi Slavonico con carattere bellissimo Moscovitico, che s'usa in carte da scrivere; donandolo al Papa, ed io fui cagione che gli suggerisse nella donazione che era bene darlo al Collegio di Propaganda Fide per esser necessario in ordine ad aggiunger Officij nei Breviari Illirici . . . Ma donato alla libreria i Superiori non pensarono altro nè di stamparlo nè di farlo copiare. Onde non vi essendo chi copiasse, benche nel 1697 il Signore Card. Barberigo di Fiascone sollecitasse uno Ruteno Alunno Basiliano dotissimo . . . scusandosi questo che non haveva tempo nè gli lo concedeva il Rettore P. Giulio Rossi di Mondoni della Missione mi risolsi tardi io stesso dopo haver havuto licenza di partirsi (19. aprile 1698) il Ruteno D. Giacomo . . . di Russia negra copiar primo la parola Latina, e poi con carattere da stampa la parola Slavonica in carattere ciriliano, 3 in carattere di Bucviza o Hieronimiano, 4 in carattere latino la parola Dalmatica.

Il detto Signore Spervenfeldt haueva promesso di mandar una Grammatica Slavonica di un P. Gesuita stampata.

Ma il P. Giacomo mi ha detto che vi è Grammatica diligentissima di Mons. Smotriski Saulus Paulus Arcivescovo Santissimo che non è stampata et un'altra stampata poco fa da un loro Monaco Macario ch'è bellissima e così farò sulla Grammatica [?] quello che fo [?] sul Dittionario se Dio darà vita e forse (Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521, f. 10v—11). Prepisivač citiranog teksta skraćivao je brojne riječi koje sam nastojao razriješiti; možda to nije svugdje uspjelo. Inače su neka mjesta »zadarskog« prepisivača, kako se može vidjeti iz ulomaka Ms. 521, dosta dubiozna.

line
ab.
ion
mes
ictoris
ndu
nau
nculus
ngis
haliens, as

Паукоу дѣлѣнѣ шѣтѣ. — Паукоу дѣлѣнѣ шѣтѣ.
 ѿ от
 Павлиа игралиа
 и часлителнаа
 скриваль
 Taulia igraliaia, in
 ciastobulnia . c
 Хѣдѣи сосѣди вѣтъх
 вѣ чести бѣшиа
 вещи сохраниются
 Нудѣи вѣтъх, и нѣ хѣ
 свѣтъх кѣи вѣтъх
 iaintsa
 Скотокрацы. Скотокрацы.
 заниматели
 Scotocracy . Scotocracy
 maelie
 Занманын . Занманын
 Zaimanii . Zaimanii
 Сполз повара вѣ
 spol povara
 Споланкѣ . камыки
 числителни
 Spolnik . Camicki sib.
 telnij
 Притча
 Pritcia
 ѿ что халѣо ѿдалѣо.
 Otkinzhala . Odalicia .

Palmaria
od

Sl. 3. Paštričev »Dictionarium Illyricum« (Vatikanska biblioteka, Borg. Lat. 484, f. 142)

MISSALE
 ROMANVM
 SLAVONICO IDIOMATE
 IVSSV S. D. N.
 VRBANI OCTAVI
 EDITVM.

Ⓞ Ⓚ Ⓜ Ⓜ Ⓝ Ⓝ
 Ⓝ Ⓚ Ⓞ Ⓜ Ⓝ Ⓚ Ⓜ
 Ⓜ Ⓝ Ⓞ Ⓚ Ⓝ Ⓚ Ⓜ
 Ⓜ Ⓝ Ⓞ Ⓚ Ⓝ Ⓚ Ⓜ
 Ⓜ Ⓝ Ⓞ Ⓚ Ⓝ Ⓚ Ⓜ

ROMAE, Typis Sac. Cong. de Propag. Fide. MDCCVI.
 SUPERIORVM PERMISSV.

Sl. 4. Naslovna stranica glagoljskog misala što ga je u redakciji I. Paštrića izdao g. 1706. Zbor za širenje vjere u Rimu

tovao darovatelju kako bi bilo dobro da se rječnik dade knjižnici Zavoda za širenje vjere, jer je potreban za upisivanje novih oficija u ilirske brevijare. Kad je rječnik doista dospio u knjižnicu (Zavoda za širenje vjere), poglavari nisu ni pomišljali da ga tiskaju ili da ga dadu prepisati. Paštrić je, sam preuzeo brigu oko prepisivanja rječnika, stavljaajući najprije latinsku riječ, onda slavensku ćirilskim slovima, zatim pismom zvanim bukvice, odnosno jeronimovskim [glagoljskim] i najzad stavljaajući dalmatinsku riječ latinskim pismom.¹³ Stvar je ponešto nejasna.

Zanimljivo je, međutim, da se u rukopisnoj ostavštini Ivana Paštrića u Vatikanskoj knjižnici u fondu Borgiano Latino, svezak 484, na folijima 141—144 nalazi ilirski rječnik. On bi mogao biti u vezi s prijepisom o kojem Paštrić, kako smo malo prije naveli, govori. Ovaj naime rječnik, nađen u Paštrićevoj ostavštini, ima četiri stupca: latinski (latine), slavensko-rutenski ćirilicom (Slauonico-ruthen. car. Cyr.), slavenski jeronimskim pismom (Slauon. char. Hieronym.), i dalmatinski (Dalmatice). Rječnik ne obuhvaća ni cijelo slovo »A«. Ide od »ab« do »abbreviatura«. Redovito je ispunjen stupac »slavensko-rutenski ćirilicom«, a gotovo je prazan stupac »dalmatinski«.

4. Spomenuli smo da je Paštrić svoju »sumu« o glagoljskim bogoslužnim knjigama započeo 1688, a da se u tekstu same »sume« spominje godina 1700. Da je Paštrić za svog dugog rada na »sumi« skupljao s raznih strana građu, vidi se iz trećeg poglavlja njegova djela, gdje navodi otkuda je sve dobivao podatke o tome, gdje se u domovini glagolja. Čini se da se i neki drugi materijali što se nalaze u Paštrićevoj rukopisnoj ostavštini mogu objasniti time, da su mu imali poslužiti u pisanju glagoljske »sume«. Tako pismo Andrije Zmajevića i pismo Ciprijana Zochowskoga.

Izvornik *pisma barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića* upućenog Paštriću nalazi se možda u knjižnici Urbanova zavoda za širenje vjere u Rimu, a prijepis se nalazi u Naučnoj Biblioteci u Zadru: Ms. 521, ff. 16—17.

U pismu Andriji Zmajeviću od 12. ožujka 1689, dakle nedugo nakon što je tiskao glagoljski brevijar i započeo svoju »glagoljsku sumu«, moli Paštrić prijatelja A. Zmajevića za obavještenje o jeziku bogoslužnih knjiga i to u vezi s nekim djelom, na kojem radi. Jedva može biti sumnje, da je to djelo bila upravo tada započeta Paštrićeva »glagoljska suma«. Zmajević 15. svibnja 1689. odgovara Paštriću iz-

¹³ l. c.

među ostalog i ovo: Jezik bogoslužnih knjiga grčkoga obreda a ilirskog jezika nije lingua vulgaris Dalmata, već je bliska linguae vulgari Ruthenae et Moscoviticae.¹⁴ Zmajević piše i o rusifikaciji bogoslužnih knjiga. Veli da je papa mudro učinio što 1631, kad se izdavao glagoljski misal, nije udovoljio želji biskupa Ilirske nacije, da se naime u misalu stare ilirske riječi književnog ilirskog jezika (litteralis linguae illyricae) zamijene običajnim jezikom (lingua usuali). I obrazlaže »ne talis antiquitas ob ignorantiam vulgi obliveretur«.¹⁵ Zmajević smatra da je bolje da se bogoslužje obavlja književnim jezikom (lingua litterali) nego običajnim govorom (lingua usuali), jer da puk razumije neke riječi književnog govora, a kod nekih ostaje u pobožnom razmišljanju. Što se pak pisma tiče, Zmajević je mišljenja da je ćirilsko pismo prikladnije i izrazitije.¹⁶

5. U vezi s Paštrićevim radom na »glagoljskoj sumi«: De Missalis, Breviarij Illyrici Romani et similibus divinatorum officiorum origine . . . , bit će da je i *pismo Ciprijana Zochowskoga*, nadbiskupa »čitave Rusije«. Izvornik pisma nalazi se u Vatikanskoj knjižnici (Borg. lat. 503, f. 333). Zochowski piše Paštriću iz Chelma 22. kolovoza 1691. i obavještava ga kako mu je pokušao poslati »Lexicon nostrum Sclauonicum«, i kako će mu poslati što prije »Missale nostrum Sclauonicum«, za koji veli da je neviđen (adhuc in Orbe non uisum). Zanimljivo je da je priređivač novog izdanja Levakovićeve brevijara Paštrić u vezi sa Zochowskim, nasljednikom (ne neposrednim) onoga Metodija Terleckoga, koji je sudjelovao pri prvom izdanju Levakovićeve brevijara.

6. Svojom »glagoljskom sumom« Paštrić je htio učiniti uslugu onima koji će kasnije raditi na izdavanju glagoljskih bogoslužnih knjiga na književnom jeziku (lingua litterali). U arhivu Zbora za evangelizaciju naroda (donedavna Zbora za širenje vjere) sačuvali su se tragovi o tome kako su godine 1777. oni koji su radili na ponovnom izdanju glagoljskog brevijara, *studirali Paštrićevo »glagoljsku sumu«* i njegov brevijar.¹⁷

Možda će oni koji se danas bave glagoljicom učiniti da Paštrićevo djelo o glagoljici cjelovito ugleda svjetlo (u doba kad se glagoljica u bogoslužju naglo gasi).

¹⁴ Naučna biblioteka u Zadru, Ms. 521, f. 16v.

¹⁵ l. c.

¹⁶ l. c.

¹⁷ Arhiv zbora za evangelizaciju naroda, Miscellanea varie, sv. I, f. 399, 420—421; usp. Radonić, J., Jeronim Paštrić, istorik XVII veka, Glas Srpske akademije nauka 190, Beograd 1946, str. 194—195.

Zanimljivo je, što mi je u Kvirinovoj bazilici stari pop glagoljaš P. Kerubin odgovorio na pitanje, kako je s glagoljanjem na otoku (Krku). »Svršilo je s glagoljanjem. Otkako je uveden narodni jezik u liturgiju, na staroslavenskom se još čitao kanon. Sad su uvedeni novi kanoni uz rimski kanon. Ljepši su i kraći od rimskoga, i svi samo njih čitaju. A njih nemamo na staroslavenskom. I tako će ono malo staroslavenskog, što se sačuvalo u misnim kanonima, nestati«.